

EUZKO - IKASBIDEA

«IBER» - en «AMI VASCO»
G-B-B'k euzkeraz argitaratua

EUZKALDUNA
NACIONALISMOA
ZER DAN IKASI

EUZKO ARGITALDARIA
ZELAIA eta LAGUNAK
ZARAUTZ
1932

R. 52191

Gu Euzkadi'rentzat

Euzkadi Jainkoa'rentzat

Arana = Goiri'ri

(Eskeintza)

Jainkoa'ren altzotik, Aren eta Euzkadi'ren martiri zeran o'rek, atsegiñez artze'al-dezu nere eskerakutsi ur'i au.

Betirako bego zure izena ori auekin josia; zuk idatzitako (eskribitutako) guziak bezela, Jainkoa ta Aberiarenganako maitasunak eragiñak baititut.

Eska zaiozu Jainkoa'ri bere atsaz bizi ditzala; Euzkadi'ko baster izkutuenetaraño ixuri ditzala; eman dezaiela argi ta bero, Jainkoa'z-gero geien ezagutu ta maitatu bear duten arazoaz, euzkotarak argitu ta irazeki ditzaten.

Zure bulara, Sabin, Kristo'rentzat eta Euzkadi'rentzat berotu zan. Kristo'rentzat eta Euzkadi'rentzat igitu ta bizi bitez, bai nere au, bai-ta ere oriok ikusi ditzaten euzkotar guzienak.

ARANA-GOIRI ' tař SABIN

EUZKO-IKASBIDEA

I

Sorteñi edo Nazioa

1. *Sorteñia* (erderazko *Nazioa*) ¿zer da?—Jatoñi bereko, ta izkuntza, izaera, oitura, lege, ospe ta asmo berdiñeko gizonek osatutako eñia.

2. Esandako oietan, ¿zer du Sorteñiak beañena?—*Odola* (au da, *abenda* edo giza-kasta; itz batez, *jatoñia*). Ofen uñena: *Izkuntza*. Gañerakoak oien ondorengo dira; jatoñiarenak geienbat.

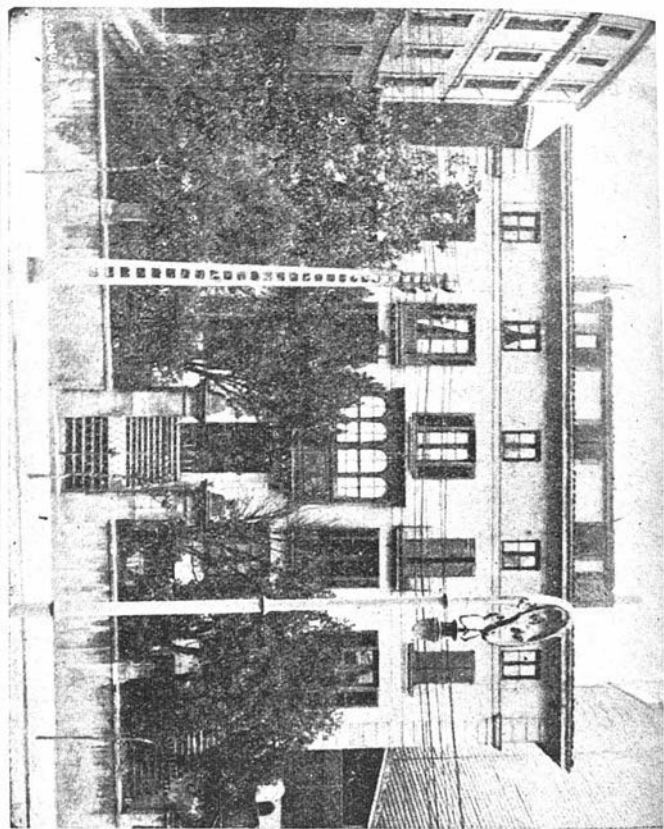
3. Abenda edo giza-kasta arteko senidetasuna ¿zeren bidez agertzen da?—Izkuntzaren bidez, ederki. Jatoñia nolako, izkuntza alako. Eñi bien izkuntzak zenbat eta elkañen artean ezberdiñago, or nonbait eñiok ere. Esate baterako: Españitañen abenda, edo kasta, txinatañen kastatik urutiago dago eñusitañenatik baño, eñi oien izkuntzak erakutsi neuñi berean; ta eñusitar-kasta baño senideago du españitar oñek prantzitaña. Jatoñi oien arteko senidetasun gutxiagoa, ala geiagoa, beren izkuntzek erakusten dute garbi.

4. Ta ¿ez al-diteke gertatu, odol bereko ez diran eriek izkuntza bera izatea?—Bai, alegia. Bañia artarako, lenbizi, erri oien odolak nastu egin bear izan dira. Elkar-naste oñen ondoan, erri kementsuena, ala buru-jantziena, besteez jabetzen da, ta aien izkuntzak ito egiten ditu, berea bakarik zutik utziaz. Ala gertatu zan España'n: zeltaiak, penizaiak, eromataiak, juduak, moroak, jermendar edo alemanak elkarñen artean nastea, ta guzien gañetik eromatar-kasta nagusi gelditzea. Argatik da latiñatikoa (au da eromatarñen izkuntzatikoa) españañitarñen erdera. Argatik ere, españañitaiak, portugaldaiak, italiatiaiak, prantzitaiak-eta, ain elkarñen antzeko dituzu, ta era berear oien izkuntzak ere: guziok eromatar edo latindar jatofikoak baitira.

5. ¿Nagusi gelditutako izkerari, ordea, itsatsiki al-zitzaion menderatutakoen aztarñenik? — Noski Bear ere. Argatik, ba, Kondaira zafia ongi usmatzeko, izkuntza zafñen arteko senidetasuna ikasi-beafia

6. Esandako ezagungarñiez gañera, ¿gorputz tankera utsez ere, ez ote lezaieke antz-eman giza kastai, elkarñen senide diran ala ez?—Bai, jaun Gorputzarekiko ezagungarñien bidez bereizten ditugi begiratu batean, gizakume beltza, naiz oria, zuria rengandik. Eta ¿nork ez daki alde-aldera, prantzita ingelandar, alemanitar jatofak, tankera berezkoa ne

lakoia duan?... Bada, ortan jakintsuen diran gizonek zearo bereizten dizute euzkotaña (euskalduna); lufeko beste abenda, edo kasta, guzietatik bakartzeraño-koan. Alaz ere, gorputzarekikoa ez da ezer, ezagun-garri bezela, izkuntzaren eta efi-izaeraren aldean.

II

LATEĪĪ (Lege-eĳi, aginte-eĳi)

(Erderazko ESTADO)

7. Lateĳia (au da: Lege-eĳia, edo erderazko *Estadoa*) ĳzer da?—Aginte beraren azpian dagon giza-dia. Batzutan, agintaritza berari ere esan oi-diole.

8. ĳGauza bera al-dira Sorteĳi (edo *Nazio*) ta Lateĳi (edo *Estadoa*)?—Ez, iĳnola ere. Sorteĳia berez etoĳia dezu, Jainkoak sortua; Lateĳia ez da berezko, baizik gizonek egiĳna. Abenda edo giza-kasta bizi dan artean, bizi da Sorteĳi edo Nazioa ere. Lateĳiak, beriz, eĳegeen eta eĳi-menderatzaĳeen naikeriz zutitzen eta ondatzen dira. Sorteĳiak odolez ta izkuntzez lotzen du gizona; Lateĳi edo Estadoak, beriz, agintearen bidez.

9. ĳAgerbidez azalduko al-zenidake ori?—Bai, enetxoa. Jaĳi itzazu alde batera elkaĳen anai bi; bestera, nagusi beraren bizpairu moĳoi. Anaion arteko ta moĳoion arteko lokaĳiak ĳberdiĳnak al-dira?... Ez: anaiek Senidetasuna dute lokaĳi; moĳoiek, beriz, nagusi beraren mendeko izatea. Oiek aĳean dira, bada, ezberdin, Sorteĳi ta Lateĳi ere.

10. Beraz ĳSorteĳi edo Nazio bakaĳa zatitu al-

liteke, Lateñi edo Estadu bat baño geiago sortuaz?...
Ostera ¿Lateñirik bai ote Sorterñi bat baño geiagoz
osatua?—Bai; bata ta bestea ditezke. Ingalandar-
sajoniarak (anglo-sajonak) jatoñi berekoak dira; alaz
guziaz ere, bi Lateñi (edo Estado) egin ditu jatoñi ba-
kar ofek: Ingalanda (Ingalateña) ta Lateñi Elkartuak
(Estados Unidos). Ostera: Eñusia'k—garai batekoak
batez ere—bazitun gutxienez amar abenda edo kas-
ta, baña guziak lege beraren azpian; au da: Sorterñi
asko, ta Lateñi bat.

11. Ofetara-ezkero ¿bai ote-liteke Sorterña, Lat-
eñi izateke, besteren uztarpean gertatzea?—Bai,
alegia. Ikusi, bestela, Euzkadi (Euskaleña), lapon-
daren eña, ta beste.

12. Eta ofela bizi dan Sorterñiak ¿bere buruaren
jabe egiteko, au da, berez Lateñi edo Estadu berezia
osatzeko, eskubiderik ez al-du?—Bai; bete-beteko
eskubidea izan ere, arik-eta arotzaren mendean go-
goz etsi ez duan arte, beintzat.

III

Abertzaletasuna

(Nazionalismoa)

13. Sorterri bakoitza bere buruaren jabe izatea; inoren uztarpean gabe, bere izaera, izkuntza, oituraketa, zaitzea; berak egindako legeen mendean bizitzea... Ori iritxi nai luken politikak, edo asmoak zer du izena?—Abertzaletasuna: erderazko Nazionalismoa. (Zeatzean, erderazko *patriotismo* da abertzaletasuna: Aberri-zaletasuna).

14. Beraz, abertzaletasuna (nazionalismoa) zer da asmo estu, berekoi, kristau-maitasunaren aurkako edo kontrakoa?—Ez, adizkidea. Abertzaletasunak sorterri guzi-guziei ezagutzen die nor-bere buruaren jaun eta jabe izateko eskubidea. Auxe bakañik ez du atsegín: abenda edo giza-kasta batek, indaiez ala maltzurkeriz besterik ondatu-beaña.

15. Abertzaletasunak zeraintzu ditu etsairik goñienak?—Iru. Bata, *zabalnaikeria*, au da, abenda batek, berekoikeriz, besteak beretu ta zapaldu-beaña. Bestea, *arotz-zalekeria*, au da, nork-gere jatofiañen muñekoa—oitura, izkuntza, ta abar—aintzakotzat ez artzea, ta afoztarenari eder iriztea (naiz-ta gereña on

izan, ta iñorena kaltegarri). Irugarrena: *eri-batukeria*. Sasi-maitasun orék jatõri guziak nastu, ta bakar biurtu nai lituke, Sortefi-ezagungarriak, eta egile Jainkoa'ren izena, luřetik kenduaz.

16. Abertzaletasuna (nazionalismoa) ta Erkizale-letasuna (regionalismoa) ¿gauza bera al-dira?—Bai, zera... Erkia, edo Rejioa, zer dan mugatzeko, ez dago esi jakiñik; era berean, Erkizaletasun edo Rejionalismoa ere, ez diteke zeatz, eta nondik-norañokoa dan, adirazi. Batzutan, eskubide zabal-samarak eskatzen ditu, alako luřaldearentzat; bestetan, askoz ere labur-agoak. Alako tokitan antziñeko lege berezi bat zutitzea nai luke; onakoan, agindu aldeko batzu eskatzen ditu. Batean Jainko-zale, bestean biurizale. Asmo aldakõfa da, beraz; era askotako, ta axaletikoa. Ala ikusten degu edozein alderdiri edergarri utsekoan erantsia: Españi'n katoliko zurienetik asi ta Jainko gabeko federalenganaño, guziak erkizale, guziak *rejionalista* dira. Abertzaletasuna, beriz, nazionalismoa, ura beti-bat eta bakafa da; Sortefiaren mami-mamiko, ez axaleko.

17. Abertzaletasunak eta katolikotasunak ¿bailal-dute elkařen arteko zer-ikusirik?—Bai, ta zer-ikusi miña. Kristo'tar diran erietan, abertzaletasuna ez diteke aitatu, katolikotasunaz elkartuta izan-ezik. Erlijioa, sortefi oiek biotz-biotzeraño baitute erõtua, ta

esan baititeke aien lege, oitura zar, jai ta jolasbideei, kristautasuna dariela. Argatik Polonia'n eta Irlanda'n apaizak eta katolikoak, naiz norbere alderdiko izan, guziak dira abertzale, edo nazionalista, sutsu. Eta, oster, liberal ta masondarak, efi oien eskubideenganako etsaikeri gordiña agertu izan dute beti.

18. Abertzaletasuna ta katolikotasuna berez adizkide onak izan afen, abertzalerik baditeke, noski, kristautasunaren etsai: esate baterako, luterotar, masoi, edo ofelako beste gaizbideetara emana gez?— Bai. Ofelakoak, ordea, izen utsez dira abertzale, ala geienez ere beren ofiaren azkatasun edo libertadea nai dutelako; baña, lengo bikaintasun guzia, antziñeko izate on osoa, ez diote opa; ez dira bear ainbateko, ez dira erabateko abertzale zintzoak.

Ibero Aba Buruñurduna

IV

A b e r í a

(Patria)

19. Aberí (edo *Patria*) izen ori aitatu dezun-ekero ¿esango al-zenidake zer adirazi nai-duan?—Pozik esango ere. Itzen sortzeari begiratzan baldin badiogu, Aberí (aba-erí, asabaen erí), Sorterí (sortu-erí) ta Abenda (abaen edo asabaen enda, kasta) alde-aldeko dira. Baña, orain erabili oi-diran bezela, ez dute gauza bera adirazten. Artu dezagun abenda edo giza-kasta bat: antzin-antziñetik luñalde berberean ba-dago, luñalde ori bere-berea ba-du, ordun bada-sakegu (esan dezakegu) ura Aberí bat dala. Askotan, zuzen-zuzenez ez ba-da ere, abenda bizi dan luñ oferixe esan oi-zaio Aberí. Oñegatik, judutañen abendak badirauen (irauten duan) añen, orain ezpaitu luñalde bererik, munduan bañena sakabanatuta baitabil, gaurko izkeraz ez litzake egoki judutañoi Aberí deitzea.

20. Beraz, Aberiak mamien-mamiena abenda du (odola, jatoría), ta oñen ondokotzat luñaldea ¿ez al-da ala?—Bai, alaxe da. Eta argatik esan oi-da, maiz, sendiaren (pamiliaren) luzapena dala Abería.

21. Beraz, gizonak efi bat bere Aberi izateko
¿ez du aski aren luñaldean jaioa izatea?—Bai, zera....
Giza-beltza ez da beñere prantzitar izango, Paris'en
jaioa izanagatik; eta Gutierrez bat Gipuzkoa'ko baso-
basoan sortuko ba'litz ere, e-tzenduke euzkotafa (eus-
kalduna), jaio-tokia gora-bera. Oñetara ezkerro, itsaso-
erdiko ontzian jaiotako auñak ez luke aberirik. Ez
aberi dalakoak lokari zalagorik bear du. Aberkideek
(aberi bera dutenek) badute toki berean sortua beste
katerik; jatofi bakañak, izaerak, izkuntzak, oiturek,
efi-zorion eta efi-zorigaizto berdiñek lotzen ditute
oiek, non-jaioak baño estuxeago.

22. Ala, bada, norbaitek aberia zein duan era-
bakitzeko, ¿ez da beañezkoa non-jaioa dan ikastea?—
Ez, jauna. ¿Beañezko al-dezu zuk, alako, olakoren
senide dan, ala ez, erabakitzeo, nor-zein etxeetan
jaioak diran jakitea? Ezpaitzera zu Etxeberia'neko
Etxeberia'ren etxean jaio ziñalako, baizik Etxeberia'
sortu zindualako, ala Etxeberia'ren senide zeralako

23. ¿Zer dago, bada, ikusi-beaña, nork-zein
aberi duan erabakitzeo?—Zein abenda edo giza
jatoñikoa dan; eta, artarako, abizena (*apelidoa*) ze
duan ikastea dezu biderik erosoena.

24. Oñetara-ezkerro, ¿Aberia nai-ta-nai-ezko
da, ez nork-bere naiez aldagañia?—Alaxe da. Lizaña
ga deritzana, naiz Jerez'en, naiz Arjentinako Zelaie

tan jaioa izan, nai ba-du ta nai ez ba-du, euzkotara da. Ala berean, *Beaumont* izenekoa beti prantzitar, *Taparelli* italiar, *Merry* ingalandar, *Schiller* alemanitar ta *Sánchez* españiar dituzu: odolak ezpaitu barkatzen.

25. Ta zenobere aberia, norbere *patria*, aldatzerik ez al-dago?—Egiazko aberia, berezko aberia, esan bezela, ez dago aldatzerik. Jatorizko ta odolezko lokariak eteteko, nai-izatea ez da aski. Besterik bai, egin diteke: norbere egitazko aberiaren ordeiz inoren aitorzea, ta bereari zor lizkioken maitasunemanbearak ugaz-aberiari eskeintzea. Ofela, prantzitara biur liteke alemaniar, ta arezkero Alemania maite izan dezake, ta edereksi lezake aren ozpea, ta Prantzia'ren—egitazko aberiaren—kaltez ibili liteke Alemania'n gudamutil, edo soldadu. Alakoak, ordea zalgin-ukatzale izena ez al-luke merezi?...

26. Luñalde batean agintaritza bakara egoteak zangoak aberi berekoak diranik bai-al-darakus (erakusten al-du)?...—Aberiak mamieta jatoria ba-du, aginte beraren mendean abenda edo giza-kasta bat baño geiago gertatu-ezkero, badakigu an aberi bana-koak dirala: len-esanetatik argi dator. Bestela, ja-zer nolako astakeriak ontzat artu bear genituken! Bostgarren-(V)—Karla garaiean, España'k eri asko zitun bere mende: plandestar-ungriatar-alemanitar-italiar-

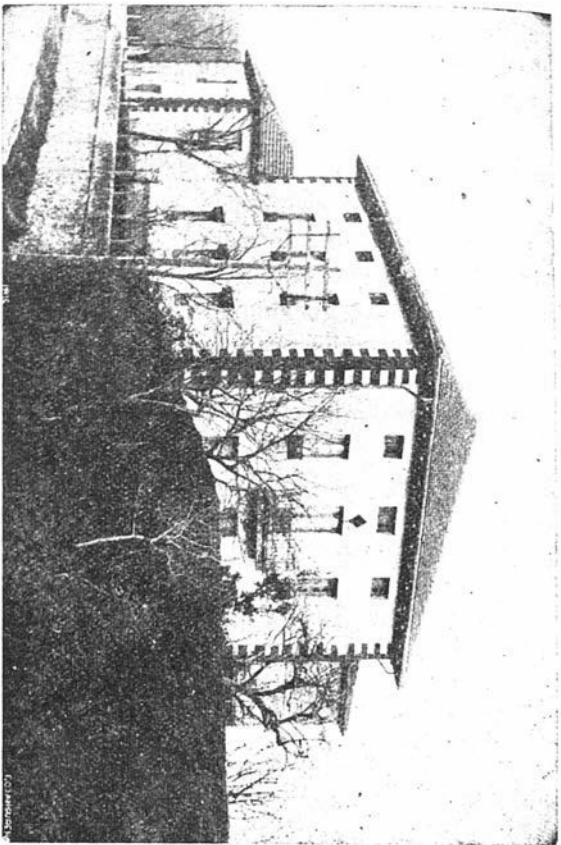
amerikatarak... Aginte bakañaren azpian bizi izan-
aren ¿españiar ote-ziran oiek guziak? Ez. Ordun,
gaur bezelaxe, plandestarak Flandes, ungriatarak
Ungria, alemanitarak Alemania ta italiarak Italia zu-
ten aberia. Gerora ere, ala jaraituko dutelakoan
gauden.

27. Eta ¿Aberia ta Lateñi (*Patria* ta *Estado*),
berdintzat jotzen dutenak?... ¿Zer derizkiozu oien
ateraldiari?—Oiek Aberia, ez berezko ta ez betiko,
baizik gizonen eskuzko ta goizetik gauera aldagai,
egiten dizute. Ta ofelako aberia, abertzale (*patriota*)
zintzoaren maitetasun-odolen aintzako ez da. Espa-
ñiar dala-ta, España'ren alde bizitza emango lukela
dio andaluziar batek; biar edo etzi japonsararak An-
daluzi beretuko ba'lute, lengo su berberaz Japoi
aberitzat aitortu bear luke. Ufena, Napoleon beria
sortu da, ta España osoa Prantzia'ren mende jafi du;
arezkero, Burgos'tarak aberia Prantzia'luteke, ez Es-
paña; prantzitar bearko luteke, aberiz, amaika aldiz
Prantzia'ren kaltez goñiak esan ta egindako zenbai-
txe.

28. Baña, gerta bedi gurasoak aberia bereko ez
izatea: ordun, ¿aurak zein du aberia?... Esate batera-
ko: aita euzkotara, ama ingalandaña, ¿aurá nortara?
—Olakoak, jakiña, jatofiz badu aitarenik, bai-ta ama-
renik ere. Jatofi bietatik dakar, nastuan, izaera. Non-

biziak, nola aziak, eta abarek, jatofi aietarik baten alderantxeago makurtuko dute, goiz ala berandu. Emaiozu, aietaz gañera, aukerabidea, ta oña jatofi bietarik bat nagusitu. Beraz, sortzeari begiratuezkerro, beti izango dezu ura enda-nastukoa: erdi-euzkotar, erdi-ingalandar. Gogoz, ordea, zearo batera ala bestera erabakiko da: euzkotar, ala ingalandar.

29. Aberia maitatzerakoan, abefiaren luñaldea ere maite-izaten degu. ¿Zergatik?—Asaba zañen bizileku izan dalako; antzin-antziñetik aiek landua; aien malko-izerdi-odolek gozatua; biloboi, gero ta edera-gotuz, aiek emana; aien otoitz-toki, aien ilobi ta Jainkoari aiek jasotako elizen oñaria; azkenik, jatofia ondatzetik zaitu digun gaztelu dalako.

Sukarieta'ko etxe onetan il zan Sabin

Abeñari zer zor diogun.

30. ¿Zer du gizonak, laburki esanda, Abeñaren alde egin-beña?—Beroñen jatoría, izkuntza, legeak, aginbide zafak, oiturak, izaera, askitzak (*tradizioak*) ertigintza («*artes*»), lurraldea: au da, Abeñaren alderdi ta zernai guzia, zaitzeko ta zuzpeñ-arazteko, alegiña egitea.

31. Jatorñaren, abendaren, alde ¿nola ari ditekete?—Arotzekiko ezkontza nastuak, al-duan neuriz, galeraziaz. Abenda zenbat eta urñago izan, eginbear ori estuago da. Diranetako urñenetakoa, gure abenda euzkotañona, da. Miloi asko lagun dituten abenda edo giza-kastak, ez dira eñezak ondatzen; baña, gurea bezin txiki diranak, bai.

32. Eñezago esan dezu, adizkidea! ¿Ez al-deritzazu gogortxo neskatzak ezkontza on baten aukera uts-egin beña, gizongaia arotza dula-ta besterik gabe?—Bai, ez da eginbear ariña. Baña, latzagoak ere zor zaizka Abeñari.

33. Eta...¿zer da, ba? ¿Ain ajola aundiko irizten diozu, neskatz ura, jatorkideaz ezkondu-beañean, arotzaz ezkontzeari?—Gizona! Neskatz bakar batek arotz-ezkontza egitea, ez da zure jatorñarentzako on-

damendi lafia. Baña, ezkontza nastu oiek maizago ba'lira—eundaka, milaka—jatoñi uria aguro-asko ondatu lezatekeia, ezin zenezake ukatu.

34. Eta, izkuntzaren alde, abertzaleak ¿zer du egin-beaña?—Bere izkuntzaz jardun, itz-egin; ez ba'leki, ikasi; ta ikasteko adiñekoa ez ba-da, bere aúfei ikasi-arazi.

35. Baña-ta ¿eriko irakasle edo maisuak ez ba'leki, ala irakatsi nai ez ba-lieke?—Abertzaleek, elkar-artuz, eskatu agintariei, maisu ura beste norabait botatzeko; ekartzeko, alegia, eñira, bertako izkuntza jakin ta maite-izango duanik.

36. ¡Eñezago ari zera, orain ere! ¿Ez al-dezu oartzen, besteren mendean dagon eñiak, ia eziñeko gauza izan oi-duala oñelakorik iristea? ¿Ez al-dakizu, menderatzañeen ametsa, menderatuen izkuntza nola galduko, izaten dala?—Bai: zailtasuna ez det ukatuko. Baña, zinistu zadazu: abertzale guziak, bere izkuntzaren alde, elkar-artu-ezkero, agintariek ere bigundu—beaña luteke. ¿Zer uste dezu, ba? Eñien izkuntzak, agintarien goñotoak ez, ta bertakoen zarkeriak eta elkar-ezin ikusiak, ondatu oi-ditu, geinbat.

37. Eta, abefiaren izkuntza aúfei irakasteko, aita ezintasun goñian arkituko ba'litz; aukera oberik egokitu-artean ¿zer egin bear du?—Izkuntza arenganako

maitetasun bizia, ta uraxe ikasteko gogo sutsua erakutsi; bein ta beriro, nexka-mutikoei esan, elkarfen artean darabilten izkuntza ez dutela berena, arotza dala; ez dala guraso zañak zekitena; beren jatofia menderatutako eñiarena dala.

38. Etxean neskame ala inñuderik duanak, ¿alako aitzekirik bai al-du?—Ez, noski; artu bailezazke mirabe euskaldunak, aurak, aiengandik, lenen-lenen-go izkuntza, euzkera ikasi al-dezaten. Nai-izatea aski.

39. Eta ¿zer derizkiozu ontaz: gurasoek bai jakin euzkera, baña beren auei ez irakasten?—¿Ola-koak...? Egia esatea nai ba-dezu, oiek Aberia saldu egiten dute, ta atzekoz-auei tiroz eñetzea merezi luteke.

40. Sorteri batek ¿ajola aundikoa al-du bere izkuntza ez galtzen uztea?—Ia besterik ezer baño ajola aundiagokoa. Izkuntza, eñiaren anima bezela da, aren izaera berak ondoenik eta mamienik erakusten baitu; eñiaren jatofia-agiria da; abenda bizi dalako ezagun garri; aretxek ondoen beste eñi guziengandik bereizten du, ta nortasuna, nor-izatea, ematen dio.

41. Abeñiaren lege zañak zaitzeko, naiz beñizkatzeko, ¿abertzaleak zer egin bear du?—Ikasi egin bear ditu, sakonki; gero, aien alde agertu, itzez ta idatziz (eskribituz).—Zembait eñi-legeen aldean, bereak bikañagoak dirala erakutsi. Lege oiek zutik bal-

din ba-daude, bere burua jafi beza aien mendeko; irabazi-beařez-edo, ařotz-legeetara ez bedi makurtu, ta babesgařitzař ez bitza artu.

42. Eta ġaginbide zařen alde? — Aiek sutsuen, osoen, ta abeřiaren alderako egokienik aitortzen ditun alderdian sartu, ta berofi lagundu.

43. Eta, Abeřiaren izaera zaitzeko ġzer?—Izaera ori galtzen, naiz maxkaltzen ere, ez beza utzi; ta inguru-efietatik berezi duan muřa, nabariagotu bezakio.

44. Eta, oituren alde ġzer?—Maite biotzez, bere jatořiaren ospe ta aintza bezela. Oitura oien okertzařleak gaiztetsi; norbere abeřiarenak utzi ta ařotzarenak artzen ditunari, aseřea-erakutsi.

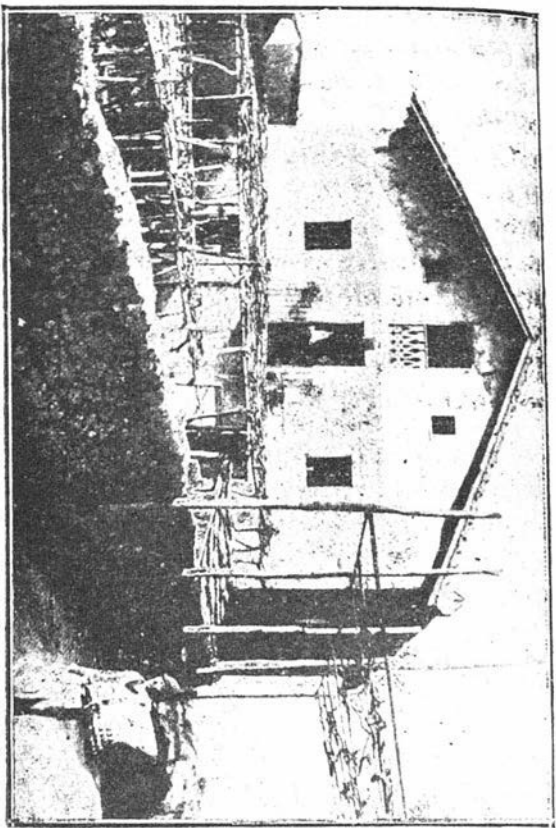
45. Eta, Abeřiaren askitz (asaba-itx, edo *tradizioen*) alde?—Beřere ez bitza aztu. Idazten ba'leki, idatzi (eskribitu) bitza, galdu ez ditezen; bestela, bere auren gogoan ezafi bitza, itzez, betirako.

46. Eta, ġedergintzaren (*artes*) alde?—Bere aolkuz ta txaloz, lanez ta laguntzaz, eragin beza.

47. Azkenik: Abeřiaren luřalde zaitzeko ġabertzaleak zer du egin-beařa?—Izkiřuak (armak) artu, beartu-ezkero; ta luřalde ori etsaien mendean utzi bařo lenago, bizia ere eman, ala bearko ba'litz.

48. Bařa, adi zazu: ezer ez didazu oraindik esan Jainkoarekikoaz, abeřiaren erlijioaz. Abertzale

katolikoak, bere egin-bearren artean, bai al-du, ala ez, erlijioa zaitzekoa?—Gizona: eginbear ori agiri-agiria da ta beste edozein baño garaiagoa. Argatik, besteez nastutzeke, zeroŕek galdegin bitartean ixilik euki det. Baña, beingoz betirako ikastazu: Jainkoa Abefiaren aŕetikoa dala; Jesu-Kristo'ren legearen ondoan, Abefia, munduko gauza ilkoŕa dan aldetik, ezer gutxi dala; erlijioa Jainko-lana baita, gizonen gañetikoa, jatoŕi guzietako gizonak zeruratzeko bidea. Beraz, abertzale katolikoak orixe du eginbearik goitsuena: bere abefian Kristo'ren ezagupenak eta Arenganako maitetasunak iraun dezaten alegin osoa egitea, Eliza Ama Deunaren irakaspen ta agintepean Abefia bizi izan dedin.

Larazabal basetxea

VI

Euzko-Abertzaletasuna

(Euskaldunen Nazionalismoa)

Jatorriari dagokionez.

49. ¿Zer da Euzko-Abertzaletasuna?—Euzko-abenda (euskaldun-kasta) beste guziengandik baskartu, ta azke edo libre bizitzea, eskatzen duan alderdia.

50. Alderdi orek, politika orek ¿zer du oñaria?—Euzko-abenda (euskaldun-kasta) lufeko beste guziengandik berezia edo aparta izatea.

51. ¿Egiaz al-da orein berezia?—Zerbait dakian, ta zentzurik galdu ez duan gizonak, ezin ukatzerañokoa.

52. ¿Nola egiztatu edo aprobatu dezakezu ori?—Nornaik ulertzen (konprenditzen) duan arazoi astun baten bidez. Len esan dizutanez, abendaen arteko aldea, zein-bere izkuntzak erakusten du ezerk baño garbiago. Euzkera, ordea, (euzko-abendaren izkuntza) lufeko guzien aldean, oso da arötz eta bestelakoa; beraz, euzko-abenda edo jatorriak ere, beste guziengandik askatua, ta berezia, bear.

53. Abenda ta izkuntzen arteko zer-ikusi ori ez dizut ongi ulertzen (konprenditzen)—Agerbidez erakutsiko dizut bereala. Kontu egin zagun, bi anai españitar, beren emazteekin, itxas-ontzi batean sartu dirala. Alako batean, ora ekaitza sortu ta ontzia irauli. Neke goñien ondoan, bikote aietarik bata ugarte edo *isla* batera iristen da; beste senar-emazteek ere, beren buruak legoferatu ditute, beste ugarte batera elduaz. Ugarte biok ošo bakartuak daude, elkarren artean, ez beste iñongo legoñez ere, artu-emanik ez dutela. Bateko ta besteko senar-emazteok, ez irakurtzen (leetzen) dakite, ez libururik dute berekin; gaztelera, egunero erabili-beaferko itzak besterik ez dakitza, jende ikasigabeak oi bezela. Urteak joan ta urteak etoñi, ugarte bateko ta bestekoen izkera gero ta ezberdiñagotuko da. Ugarte bakoitzean arkitutako landare ta abereai izen beñiak asmatu-beafer, sendi edo pamili aiek, nork-bere aldetik, eundaka itz berezi sortuko ditute. Itzen aldabideak, bukakera, lotuera ta abar, gero ta banagoak izango dira. Are, len-lenean sendi biek berdin esaten zituten erdelitzak ere, aldatu, laburtu ala luzatu izango ditute nork-bere gogora. Itz batez esateko: gizaldi zenbaiten buruan, sendi (pamili) bi aien ondorengoak nork-bere izkera bereziaz jardungo dute. Alaz guziaz ere, izkuntza bi oiek senide izango dira beti, biek gazte-

leraren ume; beti ere, elkarékiko aundia agiriko zaie; garai bateko ama bakafaren aztafenik asko erakutsiko dute, ta edozein izkuntzalarik ikusi batean antzemango lieke elkafen senide dirana.

54. Ta ¿sendi (pamili) bi aiek elkarbide ta artu-emanik zerbait izan ba'lute?—Ordun: edo biek izkuntza berdindun iraungo luteke; edo, beñipein, izkuntza bi sortu-ezkero, bakarkakoan sortutakoak baño berdintsuagoak litukete.

55. Zure azalpena ulertu det, eta dakusdanez (ikusten dedanez) diozuna egizatzen yaioa zera— Bai ote!...Orain, bada, burubide ori euzko-abenda edo jatorñari egotzi zaiozu, ta ufengo auetxek aitortu bearean zera: euzkotara (euskalduna) efomatar-jatorñikoa ba'litz, latiñaren zuztafetikoa luke bere izkuntza, gaztelera, portugera, italiara ta abar diran bezelaxe; ta jermendar-jatorñikoa ba'litz, izkuntza ere alemanitañenaren senide bear luke, ingelera, sueziera, austriera ta abar diran bezelaxe; ta eslabiar-jatorñikoa ba'litz, izkuntza ere ari artakoa, efusiar, poloniar, boemiar, serbiar ta abafen izkuntzak diran giñoan; ta zeltara ba'gendu jatorña, ezpal berekoa izkuntza ere, bretaindañek, irlandañek eta eskoziañek bezela; ta era berean, eguzkiaren azpian diran gañontzeko abenda edo jatorñiekiko. Baña, agiri-agiri-koa dezu, euzkera ez latindar, ez jermendar, ez esla-

biar, ez zeltar, ez ezer ez dala, *euzkera utsa* baizik, ezpaitu belafaren gañean diran beste izkuntzekin senidetasunik txikiena ere. Beraz, nai-ta-ezean, ontzat artu-beaia da egi au: euzko-jatoría bakaia dala, iñongo besterekin ez duala zer-ikusirik.

56. Ez dago txarki esana; baña, dana dala, zuk ere aitortu bear didazu, euzko-jatoriak eta munduko gañontzekoak, elkairen artean zerbaiten antza bear dutela.—Jakiña, gizona. Zerbaiten senidetasuna bear degu, alegia, gañontzeko gizakumeekin, guziok Adar eta Ebe'ren gurasotasuna aitortzen degun ezker-o: Sinismenak ala irakasten digu. Baña, giza-zuriak eta beltzak ere guraso aiengandikakoak dira, ta ore-gatik ez dezu esango abenda berekoak diranik. Era berean, euzkotarik eta latindarik, esate baterako, lenengo senar-emazte aiengandik gatozen aien, ez gera abenda berekoak: ez-ta uferik eman ere. Euzkerak eta gañontzeko giza-izkuntzak ere, eskier (seguru) gaudeke elkairen artean zerbaiten lokaria badutela; baña ez alegia gaztelerak, prantzarak, italierak eta—esate baterako—ala erusierak eta polonierak elkairen artean, duten senidetasun urkoa.

57. Ofetara-ezkeru, ¿euzkotaria ez da jatorri espaniaria?—Ez, noski; prantzitar, ingalandar ala ungritar ez dan aimbatean. Ori esatea astakeria da Astakeria, alderdi askotatik. Jatorriarekiko: euzko

abenda ta españitar-abenda elkañen senide ez diralako. Luñaldearekiko: Españi'ko mugari begiratu-ezker, euzkotar guziok ezpaigaude mugaz onuztik; puska bat mugaz beste aldera, Prantzi'pean baitago. Kondairarekiko: mugaz onuzko euzkotañok, Españi lateñi edo estaduaren mendeko, mila zortzireun ta ogei-ta-emeretzigafen (1839'g.) urterarte izan ez geralaiko; ta oraindik ere, esan bezela, mugaz beste aldeko anaiak ez daude Españia'ren legepean.

58. Ba, euzkotañok españitar ez gerala ain agiriko egia ba-da, ¿nola artu izan ditute zorotzat ori aitortzen zutenak?—Enetxoa, gogo-makurantzat eta begiak itxi nai ditutenentzat ezpaitago ez egirik eta ez argirik. Egi, ta egi eder alegia, da Ebanjelioa; gogo zuzeneko gizona aguro irabazten du egi oñek. Alaz guziaz ere ¿ez al-zioten judutañek gaitz-bide iritzi, ta paganoak zorakeri? Baña, e-tzaitza itz aien latzak estutu: egiak bidea uratuko du, aurfcan esia jasotzen ba-zaio ere. Aurki gertako da lenaz bestera: euzkotaña españitar dala esango duan gizagaxoari, guziek txoraa deitzea.

59. Eta ain bakartzat jo diteken euzko-abendak ¿bere osotasunean, nastu gabe, iraun al-du, gaurdaño?—Bai, jauna. Iñorkin nastu izan ba'liz, onezkero ondatua zan; besteak beregandu ta ezerezuko zun, ain da izan ere uña. Oñezkero, beñiz, euzkeraren

oroipenik ez legoke luñean. Gañera, abenda-nastea ezagun luke—ez ilenean—euzkerak berak ere. Baña, euzkerak, erantsi-beñiak ditun zenbait itz kendu-ekero, ez du latiñaren, gazteleraren, prantzieraren, jermaneraren ez zeltaren, ta ez-ta ere Europa'ko beste iñongo izkuntzaren, aztañenik. Euzko-abendak, beraz, gaurdaño osorik eta nasteke iraun duala, aitortu-beaña dago.

60. Eta gaur bertan ere ¿osotasun ez-naste oñetan irauten al-du?—Ez, zoritxañez. Euzkotar asko, bere jatoña oinpeturik, antziñako legeak eta asabaen oiturak aztuta, irabazi-bear utsari begi-emanik, arotz-ekontzak gero ta ugariagotzen ari baitira. Argatik, Bilbao, Donosti, Gasteiz (Vitoria) ta Iruña'n, ta Araba'ko zelaiean eta Napaño'ko Eñibera'n, erdel-abizenak (erderazko apelidoak) mordoka ari dira sartzen, euzko-abizen garbiak ondatuz. Esmatu bedi, bada, euzkotaña lenbait-len; ta bizi-beañoak eragingo aldio, jatoñaik jatorki irauteko bear-beañezko duan garbikundea.

VII

Euzko-Abertzaletasuna

(Euskaldunen Nazionalismoa)

Edesti edo Kondairari dagokionez.

61. Euzkotarok gere jaun ta jabe bizi-izateko degun eskubidea ¿gure jatorriaren berezitasunak bakarrik al-dakar?—Ez; eundaka ta milaka urteetan—galazi ziguten arte—gere jaun ta jabe izanak, ere, indartzen du gure eskubidea.

62. ¿Zer da Euzkadi?—Euzko-abenda, euzko-erria, euzko-abeñia, Euskalerria, euzko-Lateri (edo Estadu) mordo: ori guzia adirazten du Euzkadi itzak.

63. Batzuk, erderazko *Vasconia* izenari Euzkadi izenaren balio berbera eman oi-diote. ¿Ala al-da?—Ala irizten diote, baña ez egokiz. Berez, ta zuzeneko izkeraz, *Vasconia*'k Napañoa ta Gipuzkoa'ren zati bat besterik e-tzuan artzen.

64. Antziñean. Euzkadi, Euzko-sorterria ¿zenbat aginte-erri, edo lateri, edo estaduetan, zatitua zegotan?—Baziran zenbait; ezagunenak auetxek: Araba, Gipuzkoa, Bizkaia, Napañoa, Laburdi ta Zubero. Guziok, bai elkarfen artean, ta bai-ta ere beste edozeñengandik, azke edo libre.

65. ¿Noren aginte-pean datzate orain euzko-lateñi, edo aginte-erñ, izanok?—Bizkaia, Araba, Gipuzkoa ta Napañoa'ren bost erialde (Goi-Napañoa), España'ren agintepaan daude. Be-Napañoa (Napañoa'ren seigarren erialde edo zatia; España'ko bostgarren (V) Karla garaiean, beste bost senideegandik alde-egina) ta Laburdi ta Zuberoa, Prantzia'ren eskupaan bizi dira. Len aitatu-gabeko euzko-lateñi xea-goak, esandakoen bat edo besterekin elkartuta baitzeuden, garai berean beren buru-jabetasuna galdu zuten.

66. Beren buru-jabetza edo azkatasun ori ¿noiz galdu zuten Euzko-lateñiak?—Oraingo mugaz aruzkoak, mila-zazpireun-ta-larogei-ta-bederatzigarren (1789 g.)—urtean, Prantzia'ko matxinada edo ereboluzio garaiean. Onuzkoak, berogei-ta-amar urtez gerrogo, mila-zortzireun-ta-ogei-ta-emeretzigarrenean (1839-g.).

67. ¿Zein eskubidez azkatasuna kendu zitzaien?—Indařaren eskubide gaiztoz.

68. Ta euzkotarřak, mendeko biurtu-ekzero, ¿etsi al-dute uztañi ofekin?—Ez: ez dute etsi. Ezerk ez du ori egiztatzen.

69. Ez det ondo ulertu, edo konprenditu, mugaz-onuzko euzkotarřak, milazortzireun-ta-ogeitae-meretzigarren urtea bitartean, nola zitezken beren

buruen jaun... ¿Ez al-zun, bada, miñ-ta-bereungarēnean-(1200-gn.), Gipuzkoa'k, Gaztela'ko eñegea bere eñegetzat aitortu? ¿Ta Araba'k, miñ-irureunta-ogei-tamabigarēnean-(1332-gn.); ta Bizkaia'k, miñ-irureun-ta-irurogeitaemeretzigarēnean-(1379-gn.); ta miñ-bosteun-ta-amabigarēnean-(1512-gn.), Napañoa'k?—Ez da ori ulertzen gaitza. Jakin ezazu, Euzko-lateri oiek len bezin burujabe ta azke, edo libre, gelditu zirala, Gaztela'ko eñegeren mendean jañiagatik. Beren lege bereziak berdin gorde izan zituten, ta bai-ta lege-batzañeak ere; diru ta gudarekiko, agintebide naiz epaibideekiko (juezaekiko), lengo erabide berbera zuten, len bezin jaun ziran. Auxe beste aldapenik e-tzan izan: España'ko eñege, euzkotaren eñege ere aitortzea; geretzako bakariñ eñege berezia bilatzen ibili gabe. (1) Ta argibide geixego eman-beañez, esan zagan: eñege aiek Gaztela'n zituten eskubideak, eta Euzkadi'n zitutenak, berdiñak e-tzirala, ez gutxiagorik ere; ezpaitzuten Euzkadi'n agintzen Gaztela'ko eñege ziran aldetik, baizik Napañoa'ko, ta Araba'ko, ta Gipuzkoa'ko eñege, ta Bizkaia'ko jaun

(1) Irugañen Yon, Bizkaia'ko Jaun izatez zortzi urte zeramazkiela, sartu zan, (1379'garañ urtean, I—lenengo—Yon izenez), Gaztela'ko eñege izatera. Beraz, ez Bizkaia'k Gaztela'ko eñege beretzat artzea gertatu zan, baizik ostera: Gaztela'k, Bizkaia'ko Jaun zegoana, bere eñegetzat aitortzea.

ziran aldetik; ta Gaztela'ko elege izatea e-tzutela aski, euzko-lateñietako elege, naiz jaun, izateko; lateñi bakoitzak, bere lege zarak zaitzeko zin edo juramentoa eskatu-ondoren, aintzat eta elegeztat aitor-tu-beharak zirala: añezkero zirala emengo elege, naiz jaun; ez lenago.

70. Ofetara-ezkero, 1839'garén urterarte mugaz-onuzko euzkotarén Lege-batzañeak iraun baldin ba-zuten, argi dago Euzkadi'n lenago e-tzutela indañik España'ko elegek eta Korteak egindako legeak. ¿Ez al-da ala?—Ala da, bai: diosun bezelaxe. Ta bide edeña damadazu ortik, *Gaztela'rekiko Elkartea* deritzaiona ezkeroztik, ta berori gora-bera, onuzko Euzkadi, lenago bezela, bere jaun izan zala, erakusteko. Lateñi batek, aginte-eñi batek, bere jauntza, bere azkatasuna, galtzeko, legegintza du galdu-beña; bestek egindako legeen mendeko bere burua ikusi-beña. Baña, 1839'garéna arte, berak beren batzañe nagusietan sortutako legeaz bizi baitziran onuzko euzkotarék, ta España'ko naiz Gaztela'ko legeek emen, Ingalateña'koek ala Txina'koek ainbat beartzen baiginduzen; ezin argiago dakuskezu, 1839'garén urterarte, onuzko euzkotarék, zearo España' rengandik azke, edo libre, izan giñala.

71. Eta euzkotarén Epai-bideaz, edo auziekikoaz ¿zer diodazu?—Legegintza bezin gereá, ta España'

ren agintzapetik bakartua, gendukala. 1839-garrena arte, euzkotarik epai-mai edo tribunal bereziak genitun, bai beko malakoak, bai goienekoak; ta, jakina, epai-mai aiek, ez Gaztela'ko legez ta bai Euzkadi'koaz, auziak epaitu bear zituten.

72. Ta, guda-gaiekikoaz, soldautzakikoaz alegia, zer?—Auxe: euzkotarik, izkilurik (armarik) artu-bearik e-tzuten, Euzkal-eria zaitzeko izan-ezik. Bakar-bakarrik, eregeri Euzko-batzarreak baimena eman-etzero, eregek atera zitzaiken emengo mutilak Euskal-erri'tik kampoan guda (gera) egitera; baña bear-sariz, au da, pagatuta.

73. Diru-gaiekikoan ere, zer beren buru al-zirai euzko-lateriak?—Bai, jauna. Berek ez bestek agintzen zuten zerga-ezari-artzekoetan, au da, kontribuzio-kontuetan; bai-ta ere, oien ekaña zertan eralg edo gastatzekoan. España-lateriari txanpon bakar be e-tzioten ematen. Inoizka, eregeri eman oi-zioten saria, baña ez bearez, borondatez baizik, Euzkadi'k batzarreen esku-erakutsi bezela. Ta ori ere, Bizkaia bere Jaunnari, Bizkaia'koJa un zan aldetik; eta gipukoar-arabar-naparak, Gipuzkoa'ko, Araba'ko ta Napañoa'ko erege zan alde utsetik.

74. Mugaz-onuzko euzko-lateriek (Napañoa' Bizkaia'k, Gipuzkoa'k, Araba'k) zer bai al-zituzten bere mugak?—Bai, jauna; ta bai-ta ere beren Aduana

España'koez beste. (1) España'ren muga-etxe edo aduanak garai artan, Euzkadi'ko ego-aidean zeuden, Ebro'bai bazterean; ez, orain bezela, Irun'dik Jaka'ko mendietara, Euzkadi erdibituaz. Ta muga-etxeetaz ari naizelarik, auxe ere esan dezadan: alegia, muga-elxe edo aduana oien ekari utsez, ta tabakoaren saldu-bideaz, beren bear guziak estaltzen al-zitutela Euzko-latefiak, efiari zergak eta petxak bota gabetanik.

75. Eta, Eri-artekikoan, au da, Europa'ko beste sortefiekiko artu-emanetan, ere, ¿beren esku ta buru al-ziran euzkotafak?—Bai. Espania'ko eregeekin zer-ikusirik ez ba-lute bezelaxe, Euzko-latefiak, beste latefiekin, egin zitzateken elkarketak, naiz era-orako, naiz beren buruen zaitzerako. Ala, mila-larun-ta-larogeitabi-(1482)-gañen urtean, España'ko errege Katolikoak diralakoan garaiean, Gipuzkoa'k, bere buru utsez, Ingelanda-(Ingalaterra)-rekin, amarrerako, Pake ta Adizkidezko Itunben edo elkar-aritze bat egin zun. Elkarketa orien arauz, España'k eta Ingelanda'k elkarfikiko buruka sortu-ezkero, gipuzkotafak e-tzuten artan zer-ikusirik, eta ez baten ez besteren alde egotea agintzen zuten.

(1) Bizkaia'k, Gipuzkoa'k eta Araba'k aduanarik e-tuten jara, baña gogoak ala eman e-tzielako, ez eskubidea e-tzutelako.

76. Eta, Eri-artekiko itunben edo elkarketa oiek egitea, ¿ez al-da azkatasunaren, buru-jabetzaren, ezagunagaririk goitsuena?—Bai, alegia. Ta orén bidez antz-emango diozu, 1839'garrena-aufetik Euzkadi azke zan, ala ez.

77. Ordun, norbaitzuk ainbeste aldiz aitatu-bearéko euzkotáren Españi'ratzea, ta Españia'rekin bat-egitea, ¿zertan gelditzen dirá?—Ikusi dezú. E-tzan izan odol-naste, jatofi-naste; gure abendak gaurdanõxe osorik iraun baitu. Ez-ta ere, e-tzan Lateñien batuketa 'izán, Euzko-lateñiak osorik, Españia'rengandik azke, edo libre, jañaitu baitzuten. Geien-geienez, euzkatarék eta españitarék érege bera izatea, bost-gáren-(V)-Karla garaiean españitarék eta alemanitarék bezela. ¿Buruak eman al-zion ordun iñori, 'Alemani'Españi zanik, ala Españi Alemani, bi lateñiok érege beraren mendeko egon afen?... Era beréan, bada: emengo érege, naiz jauna, ta angoa, biak bat—baña ez bide bakañez—izateak, euzkotárok Españi'ko zati ta atal giñanik ez du esan nai.

78. Españi'ko éregeen eskubideak Euzkadi'n, ¿zeintzu ziran?—Epaibideaz, (juezarekikoaz) bazuten zer-ikusirik; baña ori ere, ez eskubidez, egin-beañez baizik.

79. Euzkotárek ¿zer egiten zuten, Españi'ko éregek¿zerbait agintzen ziotenean?—Beren legeen kaltean agindu-ezkero, ez bete: aren aginduaren afean,

Lege-Zafaren eskubidea jaso, *pase foral* zeritzan *Euzko-Baimenaz*. Ta, agindua euzko-eskubideen kaltezkoa ez ba-zan, ordun berek baieztu, egiten zuten, baiezko oren bitartez indara artu zezan, ta bete alzedin.

80. Beraz, agindukeri gofieneko garaiean ere, España'ko elegea euzkotarik e-tzuten artzen, gaurko Konstituziozko elege-erdiok baño aintzakotzago?— Ez-ta orenbeste ere; ta eskier (seguru) zaudeke, euzkotarientzat elegeza izen utsezkoa izan zala: apaingari, ta ez jantzi bearezko. Elegezaren gora-bera euzkotarientzat oso ezereza zalakoxe, etsi zuten bada, ain ezez, afortz-eriko elege beren elegezat aitorzeko. Nekez lotzeko gauza zan elegeza, euzkotaren erilege edo demokazi biziak, ta beren oitura zafetaz

81. Gaurko mugaz-onuzko euzko-laterien azkatasuna ¿noiz agortu zan?—1839'garfeneko Ufilaren (Octubre)-25'garfenean, karlataren lenengo guda on dorean. Garai oretan, onuzko euzkotarik buruk aundi ark odolostu ta aulduta zeudelarik, Madric eko agintariek lege bat asmatu ta jafi zuten. Legaren bitartez, Euzko-lateriak España'ko lateriare atal eta zati biurtzen ziran; Euzko-batzafeei inda lapurtzen zieten, España'ko Lege Nagusi edo Konstituzio-pean, ta Madrid'etik egingo ziran lege aginduen menpean, Euzkadi jartzen zutela. Ordue

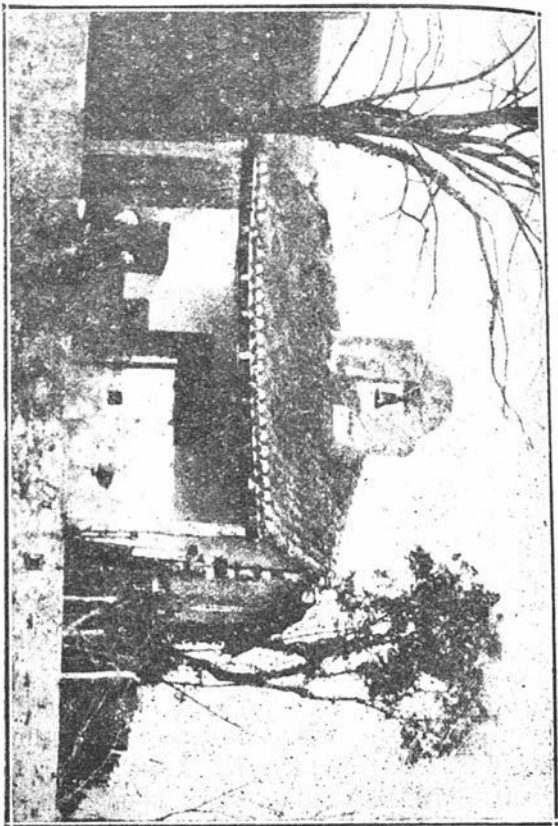
kero, lengo euzko-lateñi edo estadu aiek, beren norberetasuna, beren nor-izatea, galdu, ta Españi'ko «probintzi» soil dira.

82. ¿Euzkotarantzat bai-al-du lege ark, bear-tze-añako indafik? — Euzkotarék, 1839 'gañean, beste aginterik e-tzuten ezagutzen, beren batzaréena baizik. Españi'ko agintea, ango Korteen indaía, euzkotarék, garai artan, e-tzuten aintzako: beraz, lege ura ez da bidezkoa.

83. Zoritxaréko egun ura ezkeroztik, ¿egin al-du Españi'ko Gobernuak itunbenik, elkarketarik, euzko-lateñi izanekin? — Bai. Ta euzko-lateñi izanok, obe-bearéz, agian ez zuzenki, ontzat artu ditute, artara diru-arloarekiko azkatasun ondar batzu zaitzen ditutelakoan.

84. Baña, itunben edo elkarketa oiek, ¿ez al-dute onetsiko, legezkotuko, 1839'gañeneko bidegabekeri latz ura?—Ongi diozu; ta besterik lioken euzkotara, zañetan daraman odolaren aintzako ez da. Gañera, itunben oietxek ere, Madrid'eko agintariek, noiz-nai, lotsagabeki, ukatu ta autsi izan ditute.

85. Beraz, euzkotarék Madrid'eko ugaz agintariei 1839'gañen urteko azkatasuna biurtzeko, eskatzen dietenian, ¿eskubide oso-osoaz diardute?—Eskubide oso-osoaz, bai; ta azkatasun ura irixteko, euzkotar guziok edozertara gertu egon bear degu, bai goñenera ta latzenera ere.

ANDONI DEUNA BASATXONUA

Arana - Gaiet' onon' gela'ndu' ...

VIII

Euzko - Abertzale - Alderdia

(Alderdi, edo Partidu, Nazionalista)

86. Euzko-atalen, euzko-senideen, alde, ¿zer nai du iritxi Abertzaletasunak?—Gauzak, mamiz, 1839'garén urteaz lengora biurtzea, ta, garai artako Euzko-Lateñien buru-jabetza il gabe, guzios Elkartza eratzeta: euzko-jatoría, ta beronen eskubideak, galtzetik zaitu ditzan.

87. Bere nai bakartzat ori duan alderdi edo partidurik ¿bai-al-da?—Bai, jauna: Euzko-Abertzale-Alderdia.

88. ¿Nork asmatu zun Alderdi ori? — Aranañoi'ri'tar Sabin zeritzan gizon aundiak. Abando'n Bizkaia), 1865'garénekoko ilbeltzak 26 zitula, jaiotako; Sukarieta'n (Bizkaia'n au ere), kristau zuzenaren eriotzaz, 1903'garénekoko Azaroaren 25'garénekoko, il.

89. ¿Alderdi on askoez al-zegoan gizon ura jantzia?—Bere egiteko aundiak eskatzen zitun guziez: istau garbi-garbi ta sutsua zan; jainkozale bakafá; ziera zuzeneko; Aberiaren ganako maitale ezin-erá; adimen arigafia; izaera-indañez burni ta era

batez maitekor, atsegin, gizarteko; ezerk bildurtze e-tzuana. Itz batez esateko: anima aundia zun, garai pen aundietarako, ta bai-ta ere oñaze miñetaraki beraizik (apropos) egiña.

90. ¿Nola asmoratu zitzaion abertzaletasunare azia?—Euzkataron etorkia, izkuntza, kondaira, lege bideak eta izaera ikasiaz; bai-ta ere, Euzkadi ta Españaia ta Prantzia bitarteko artu-emanak gogoan a tuaz.

91. Arçen aurretik, ¿ez al-da izan Euzkadi'n abertzalerik, nazionalistarik?—Azkatasun-zale izatea, b ti izan du euzkotarik ezagunari. Azkatasun oñe odolez ta kondairaz ditun zuztarak eta oñariak, ze bait euzkotarik bazekizkiten. Alaz guziaz ere, Arana-Goiri'ri zor zaio, iñork baño argiagoki euzko-abertzaletasuna agertu-izatea; aren oñariak lur sendo jartzea; euzko-abertzaletasuna gorputz eta odol bitartea. Ari zor ere zaio, Euzko-Abertzale-Alderdiaren sortzea, ta tajutzea; ta, gauzak uste-ezean ez-okertzekero, Alderdi zaintzu oñek gaizkatu-(salbatu) bitartea du Euzkadi.

92. ¿Zein goiburu asmatu zun Arana-Goiri'ri?—au da: zeintzu itzen bidez azaldu zun Alderdi berriaren mamia?—JAUN-GOIKOA ETA LEGE-ZALDIA. JALDIA auxe izan zan, eta da, Alderdi oñen goiburua. JALDIA GOIKO itzak ona zer adirazten duan: Alderdi ortu

ak, Jesu-Kristo'ren eta bere Eliza Deunaren eskubi-
deak, aitortzen ditutela, ta aien mendean jarita dau-
dela; goñikeri, gezurbide ta erlijio oker guziak uka-
luz. LEGE-ZARA itzak auxe adirazten du: Euzkadi
ko lengo legeak, edo legeok sortzeko eskubidea,
aren batzafeak, aren izkuntza (euzkera), antziñako
ditura zintzoak eta buru-jabetza osoa — legegintzara-
ko, legeak bete-arazteko, diru-arloekiko, auziekiko,
gudariekiko ta Eñi-arteko joan-etoriekikoa — garai
bateko indafera erakari-beaia.

93. ¿Beraz, Euzko-Alderdi Abertzalea alderdi
katoliko garbia da?—Bai. enetxoa. Alderdi oñek
Euzkadi'rentzat katoliko-batasuna nai du, ondoren
guziek; gauza guzien gañetik Jaun-Goikoa nai du;
Euzkadi Jaun-Goikoa'rentzat, alegia, 1839'gañen ur-
teko erorikoa baño lenago bezela. Ta ikastazute au:
Euzkadi azke, edo libre, baña Kristo'ren etsai baño,
naiago luke Kristo'ren mendeko, naiz 1931'gañene-
an bezin lotua egon.

94. ¿Beraz, gezurti nabarmenak, edo ez-jakin
xoroak, dira, erlijio ta jainkozaletasun izen edeñak
zpañetan artuaz, euzko-abertzaletasunari erasoka
iri ditugunak?—Ederki diozu; ta esango dizut nere
ritzia. Biotatik bat egin-beaia dago: edo biñi aien
italkeria agiri-agirira atera, edo-ta ergel oien txe-
lkeriak efukizko ifipaiez eutzun.

95. Arana - Goiri'ren aberkideek, euzkotarik
¿nola artu zituten aren ikasbideak?—Banaka batzu
su goriz ta biotz beroz; geienak ordea izotza bañ
areago. Askoen iritziz, zoro, amets-bera utsa zan, t
ark esanak eziñezko eginbeařak omen ziran.

96. Eta Madrid'eko agintariek ¿zer egin zioten
—Aiengandik itxaron zitekena, ezagutu baitzute
Arana-Goiri'ren deadařak indar aundia ar zezake
Erein-beřian azia ito nai izan zuten. Paper aberkoie
galazi; batzokiak itxi; gizon aundi ura auzitan nast
ta giltzapean ere sartu bein baño geiagotan, bideg
bez; ango beřikarietatik, eta Korteetan, Arana-Go
ren kaltez beltzak eřan. Oiek guziak egin zituti
Madrid'eko gure adiskideek, abertzaletasuna ito-a
motan. Baña alpeřik. Abertzaletasunaren egia,
Arana-Goiri'ren bularpea, ainbeste txarkerik eragi
dako begikotasuna ere lagun zutela, garañe azker
rako atera ziran. Eta begira orain, oraingoari: euzk
abertzaletasunak bere beřikariak (periodikoak) ba
tu, batzokirik asko ta asko, ezin zenbatu ala ald
dikide; ta egingo nuke, ogeitamar urte baño lena
zearo autsi baietz, Euzkadi gezurpean darabilten
derdi ařotz-zaleak, eta baietz bere mendean a
euzkotarik geienak.

97. Alderdi ori ¿nola dago eratu? — A
agintaritzak iru mařa ditu. Lenengoa.: Euzkadi-Bi

Batzaña, abertzale guzien buru. Bigaena: Erki-Buru-Batzaña (au da, Gipuzko-Buru-Batzaña, Bizkai-Buru-Batzaña, ta abar) iñoizko euzko-lateri bakoitzeko abertzaleen buru. Irugaena: Uri-Buru-Batzaña, au da, uri (efi) bakoitzeko buru egiten duan batzaña. Atzerian dauden abertzaleen buru egiteko ere, badira beste batzu. Oñela, bada: esate baterako, Gernika'ko abertzaleak biltzen dira ta izendatzen dute uri (efi) artako Uri-Buru-Batzaña: beronek, izena, Gernika-Buru-Batzaña izango du. Bizkaia'ko Uri-Buru-Batzaña guziek, bilduta, Bizkai-Buru-Batzaña aukeratu ko dute. Ta berdin Gipuzkoa'koak, Nafarroa'koak, Araba'koak, eta abar. Gero, azkenik, Nafarroa'ko, Bizkaia'ko, Araba'ko ta Gipuzkoa'ko buruen ordezkooak, bat eginda, Euzkadi-Buru-Batzaña osatzen dute, ta auxe da guzien Buru.

98. Euzko-Abertzale-Alderdiak ¿ba'al-du bere ikuñin edo bandera?—Bai, Arana-Goiri'k berak aterea. Bañena goñia du; muturéz-mutur, zearka, Euzkadi'ren buru-jabetza adirazi nairik, Deun Ander (San Andrés)-'en gurutzea, orlegiz (berdez); guzien gañetik, gurutze zuzenkakoa, zuriz, gure katolikotasuna adirazten dula. Ikuñin edo bandera ori ez da gaur alderdi batena. Euzkadi guziarena baizik: ori da Euzkotañen egiazko bandera; ori da euzko-ikuñina-(bandera euskalduna).

99. Euzko-Abertzale-Alderdiak ¿bai al-du bere naiak ongi adirazten ditun ereserki edo kantaen-*(himno)* bat? Bai, jauna. Ereserki orék, kanta orék, Euzko-Abendaren Ereserkia du izena. Itzak, Arana-Goiri'renak ditu, ta eresi edo doñua, Zabala'tar Kelda'k, antziñeko euskal-kanta batetik, tajutua.

100. ¿Edeñá al-da Euzko-Abendaren Ereserkia? —Bai. Era ortako abesti edo kantai opa ditzaioken alderdi on guziak baditu. Itzez—itz jatorák, zain aundikoak — ezin obeto adirazten du JAUN-GOIKOA ETA LEGE-ZARA'ren muña, artarako Gurutzearer eta Gernika'ko Aritzaren irudiak darabizkiala. Eresia-(doñua) beriz, egokia ta aundizkoa du; euzko-usaia dariona; ikasteko eñeza; ta, ain ezti ta pakezkoa, berdin jo baiditake kalean naiz Jainkoarenean. Euzkotar guziek bear luteke jakin. Abertzaleek, beren batzañe guziak kanta ori abestuz asi ta buka bear litukete.

101. ¿Zeren bidez egiten du bere lana Euzko-Abertzale-Alderdiak?—Berikariak, itzaldiak, batziñak, jaiak, batzokiak, antzerki-(teatro)-aldiak, eta beste orélakoen bidez.

102. Baña, ¿ez ote-da eziñeko gauza Alderdi orén naia irixtea, au da, Euzkadi lengoratzea?—Abertzaletasunaren etsaiek itz ori dute beti ezpañetan. Baña nik auxe erantzun nezaioteke: giza-txepe-

lek, alegia, zalari eziñezko esan oi-izan diotela len ere, beren auleria edertu naiez. Edozein efik, bear bezelako batasunez, ta bear añako suz ta indafez, lan egiten ba-du, gaur ez ba-da biar, iritxiko du bere buruaren jabetza. Kateak austeko, befogei, eun, befeun urte bear izango ditu, bear ba-da, baña bai ere noiz-pait autsiko. Ta abertzaleok dioguna eziñezko gauza baldin ba-da, eziñezko ofetxen alde ari ditugu integroak, karlatafak, eta gañontzeko fuerozaleak, Euskal-efia'ri fueroak biurtu nai omen-dizkate ta. Efia ez du gaizkatzen-(salbatzen) leneratzeak, baizik eta lenaren mamia maite-izateak. Beraz: landu ta jantzi beza Euzkadi'k bere izkuntza; garbitu beza odola, abenda; gero ta geiago beregandu bedi, izaeraz ta oiturez, arotzenez kutsatzeke; betor befiro lengo kristautasun sendo artara; 1839'gañen urteaz afeeko egoera, egitazko naiaz opa bezaio bere buruari. Oiek besterik gabe gaizkatuko-(salbatuko) da Euzkadi, ta iraungo du, ta gizaldien ondaferaño eguzkiaren azpian ezaguna izango da.

103. Baña, eman zagun Euzkadi'k iritxi dula lengo azkatasuna.... Beste efi indartsuek inguratzen dutela, ¿efeze al-luke, gero, bere artan irautea? — Au entzutean, esan liteke Latefi edo Estadu aunndirik-beste ez dagola lurbiran. Baña, Eñusi, Alemani, Prantzia, Ingalanda, Txina, Japoe ta Latefi Elkartuak—(Es-

tados Unidos) alde batera jañi-ezkero, ¿non dira beste Lateñi aundiok? España'ren aldean, Euzkadi ¿er al-da, Serbi Eñusia'renean aña? *Lateñi txikiak, aundien eñukiari bizia zor diote*: esango didazu, agian Ta nik erantzungo: ez eñukiari eskeñak bakañik biz dituzu, baizik Lateñi aundion arteko etsaikeriari ere ta etsaikeri oñek Lateñi aundi berberok ainbat iraugo du. Bestalde, karlatañen bi gudateetan euzkotarañ garaitzeko zenbateko indara bear izan zan, gogoar ar ezazu. Baldinbaitez, ez al-luke Alemani'k ain gaitza Olanda ala Dinamarca beretzea. Ta ori ere, Euzkadi, ez bere buruaren alde, baizik añotz baten alde ari zalarik. Bestela...; bere eskubide utsari begira azpira baño ii lenago, ari izan ba'litz...; España'k Portugal'ek, Prantzia'k eta Ingalanda'k elkar-artut ere (artu zuten bezela), iñork ez daki zertan bukitzeken buñuka aiek. Gañera, eñi txikiiek badut beste bide eder bat, beren buruen irauterako: Late arteko itunben, edo elkar-legeak. Egin zagun, Ingalanda'rekin, ala Lateñi-Batu'ekin, ala Japoe'ekin, Polonia itz-artu egiten dala, elkar-laguntzeko... ¿Aigauza eñeza al-luteke Eñusia'k ala Alemania'k aerasotzea, aren azkatasunari ikutzea?... Baña, ¿zari gera gu, iñori begira? Euzkadi azke edo libre zanean, ¿ez al-zegoan Prantzi'ren ta España'ren atean, ta ez al-zitun biok, bera baño askoz aundi

goak? Bai; ta biok dira orain baño indartsuago izan-
nak. Bada, Karlo-Magno, amalaugafen (XIV) Koldo-
bika (Luis), ta Napoleon garaiean, ta Katoliko zerit-
zen eregeen, ta bostgafen (V) Karla'ren, ta bigafen
(II) Pilipa'renetan, Euzkadi'k bere buruaren jabe ira-
un zuan bezela, alaxe iraungo luke orain ere; batez
ere, Prantzia'k eta España'k, noizpait, beren buru-
ak, Jainkolegeen eta gizabidearen aginduetara, jai-
nai balitukete.

104. Afazoi edefak botatzen dituzu, ta onezke-
ro alpefik det geiago galdetzea... Bada, are biribil-
gorik ere baneukan, bota-gabea. Auxe dezu: Euzka-
di kristotafa da; Euzkadi sinistedun da; Euzkadi'k
badaki, Jainko onak ez ditula beñere bere eskutik
uzten, aren esanera dauden eriak; ezin-okefezko ez-
pañetatik ditu Euzkadi'k itz auek ikasiak: *ez daka're-
la garaipena gudamutilen-(soldaduen) ugariak, goi-
ko indar'ak baizik*. ¿Lufeko zeren, ala noren, beldur
litzake, bada, Euzkadi, antziñeko arbasoak bezela
munduko likixkeriz ta gezu'ez bere burua garbi-
egiñik, zearo Jainkoa'ren esanera ba'lego?

Sukañieta 'ko il-eñi onetan datza Arana-Goiri tar Sabin.

IX

Azken - Ondaña

105. Labuñean, ori da Euzko-Abertzale Alderdiaren asmatzaileaz, ta asmoetaz, ta asmook betetze-ko bideetaz; alderdi oñen antolapenez, ta baita ere jartzen zaizkion oztopoei erantzuteko, dasakeguna-(esan dezakeguna). Ori irakurtzetik, auxe, noski, atera dezu: bere Abefia—Abefi *bakaña*; ama bezela, abefia ere, beañez, bakaña baita—; bere Abefia maite duan euzkotarik ez ditekela gelditu Alderdi oñeri izena bereala eman gabe, ta Arana-Goiri'k ainbestetan erakutsitako su ta kemen berberaz aren alde lanean ekiteke. Ikusi, gizon aundi ark, 28 urte zituala, lagun batzuk eskeñitako otorduan esandako itzak:

«Aguro-aski asi nintzan Abefia ezagutzen, aren
›kondaira ta legeen bidez. Baña, gizonak ez du era-
›baki astunik artu bear, lendanik gauzak argi ikusi,
›ta asmoaren zuzentasuna ta ondore onak, gogoan
›zuritu gaberik. Nere alda-aldiak urte bete iraun zun.
›Oñen buruan, gogoaz argi nuen. Abefia ez ezagu-
›tzearen lañoa uratu zitzaidan, ta Jaun-Goikoari--
›Euzkadi'ren betiko Jaunari, alegia—biotza jasoaz,
›naizen eta dedan guzia Abefiaren zorion-alde es-
›keñi nizkan. Zin-(juramentu) egin nuen—ta gaur

»zin ura befitzen det--nere indar aul apuñez bide
 »oferi ekingo niola, oztopo guziei arpegi emanaz;
 »ala bear ba'litz, nere naitasun guziak, odolezkoak
 »dirala, adiskidezkoak dirala, naiz giza-arteko atse-
 »giñak eta elkařekikoak ere, nere buruari ukatuz;
 »ondasunak eta bizia berbera ere, beartu-ezkeru,
 »emango nituala. Ordun, JAUN-GOIKOA ETA LE-
 »GE ZARA biotzean josi zitzaidan, gerora ez azka-
 »tzeko eraz.... Nik neretzako ez det ezer nai; Euzka-
 »di'ri opa diot guzia. Oraintxe bertan, nere Aberia
 »ala bizitze'al-nukela ba'neki, ez bein, eundaka
 »aldiz, lepoa aizkorari utziko nioke, geroari nere
 »aldeko oroipenik ere eskatzeke.»

¡GORA BETI TA BETI

JAUN-GOIKOA ETA LEGE-ZARA!

